

KOZANOĞULLARI

Kozan'da bir âyan ailesi.

Kozanoğulları'nın kökeni Selçuklular zamanında Kilikya'ya göç eden Türkmen aşiretlerine kadar gider. Ahmed Cevdet Paşa'ya göre ataları, bölgeye gelen Varsak aşiretine ve onun bir kolu olan Arıklı cemaatine dayanmakta, ailenin adı Antep yakınlarındaki Kozan köyüne de bağlanmaktadır. Çukurova'da yurt tutan birçok aşiretin içinde bulunduğu bu ilk Türkmen grubunun bölgedeki zayıflamış Ermeni Krallığı'nı yenilgiye uğratarak başlangıçta Adana ve Tarsus'a sahip olduğu, ardından bu krallığa son verip Sis'i (Kozan) zaptettiği bilinmektedir. Osmanlılar döneminde Kozanoğulları'na dair ilk yazılı belgeler XVII. yüzyılın başlarına aittir. Ahmed Rika'ya göre aile 1689'da aşiretin liderliğini ele geçirdi. Toros dağları eteğinde ve Çukurova'da bulunan Kozan sancağı ve çevresinde isimlerini duyurmaya başlamaları ise XVIII. yüzyılın başlarındadır. Aile bölgedeki aşiretler üzerinde etkili oldu ve birçok aşireti itaat altına aldı. 1719'da III. Ahmed döneminde iskân edilmelerine karar verildiyse de başarılı bir sonuç alamadı. I. Mahmud döneminde 1743'te Kozan mukâtaa eminiğini ele geçirerek iyice güçlendi. Kozanoğulları'nın etkili olduğu bölge İç Anadolu ile Akdeniz kıyılarını birbirine bağlamaktaydı. İstanbul'dan Suriye, Mısır ve Mekke'ye giden yolların kendi hâkimiyet alanlarında kalan kısımlarını kontrol altında tutuyorlardı. Ayrıca yaylamak üzere bölgeden Anadolu içlerine giden aşiretler Kozanoğulları'nın izniyle geçiş yapabilmekteydi. Nitekim hem piyade hem süvari güçlerine sahip olduklarından burada denetimi sağlamada zorlanıyorlardı.

1865'te hazırlanan aile soy ağacına göre bilinen en eski aile yöneticisi Topal Ağa'dır. Oğlu Yûsuf ailenin şöhretini arttırdı ve bölgedeki diğer aşiretleri kendine bağladı. Ölümünden önce sahip olduğu toprakları iki oğlu arasında paylaştırdı. Kozan sancağının batısını Ali Ağa, doğusunu Samur Ağa idare etmeye başladı. Ali Ağa'nın oğlu Çadircı Mehmed babasını öldürterek aşiretin başına geçti. Onun zamanında bölgeyi gezen Avrupalı seyyahlar Kozanoğulları'nın 800 çadırdan meydana gelen, bölgedeki aşiretlerin en güçlüsü olduğunu ifade eder. Yine bu dönemde Osmanlı idaresi resmî yazışmalarda Çadircı Mehmed'i Kozan kaymakamı ve amcası Samur'u Kozan kazasının müdürü olarak

tanıdı. Aile, XVIII. yüzyılın ilk yarısında merkezî yönetimin verdiği görevleri yerine getirmeye çalıştı. Bölgenin asayişini sağlamaya gayret etti. Devletin sefere katılma isteklerini yerine getirdi. Aynı yüzyılın ortalarında güç bakımından etkili olmaya başladı. Çukurova'daki aşiretler üzerinde baskı kurdu ve onları denetim altına aldı. Aşiretler yaylamaya ve kıslamaya giderken Kozanoğulları'ndan izin alır duruma geldi. En güçlü dönemleri Büyük Yûsuf Ağa'nın 1778'de ailenin başına geçmesiyle başladı ve 1865'e kadar sürdü. Bu dönemde Osmanlı Devleti'ne zaman zaman sorun çıkardılar. Kozan ve çevresindeki bazı aşiretler bu ailenin izniyle eşkıyalık yapmaktan geri kalmadı, aile de eşkıyalarla iş birliği yapmaktan çekinmedi. En çok da vergilerden dolayı problemler çıkardı ve birçok defa vergilerini ödemedi.

Kozanoğulları başlangıçta dönemin meşhur âyan ailesi Çapanoğulları ile birlikte hareket ettiler. Devletin bölgedeki aşiretleri iskân siyasetinde, asayişsizliklerinin önlenmesinde ve vergilendirmede Çapanoğulları'na yardımcı oldular. Ancak 1801'de Çapanoğlu Süleyman Bey, ailesinin kontrol alanını Güney Anadolu'ya kadar uzatmak isteyince Kozanoğlu Büyük Yûsuf Ağa buna izin vermedi. Aynı yüzyılın ikinci yarısında Çapanoğulları ile mücadele daha da belirginleşti. Kozanoğulları'nın başındaki Çadircı Mehmed Ağa bu mücadeleden dolayı büyük bir şöhret kazandı. Ailesinin Çukurova'daki nüfuz ve kudretini arttırdı. XIX. yüzyılın ilk yarısında Kozanoğulları yerel bir güç durumuna geldiler. Otoritesini sağlamlaştırmak isteyen Osmanlı merkezî yönetimi tarafından gönderilen kuvvetleri mağlûp etmeyi başardılar. Zaman zaman da devletin yanında yer aldılar. Meselâ Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrâhim Paşa'ya karşı koydular. Aslında Kozanoğulları ailesi İbrâhim Paşa ve Osmanlı Devleti taraftarı olarak ikiye ayrılmış bulunuyordu. Bölgedeki diğer bir etkili âyan ailesi olan Menemenci-oğulları'nın idarecisi Ahmed Bey, İbrâhim Paşa'yı birkaç defa yenmiş olan Kozanoğlu Çadircı Mehmed Ağa'yı kısa sürede kendi nüfuzu altına aldı. Ahmed Bey'in Kozan'a girmesi üzerine Mehmed Ağa, İbrâhim Paşa ile anlaşmak zorunda kaldı.

Daha sonraki dönemde Kozanoğulları bulundukları yerin ekonomik durumunu kendi ailelerinin zenginleşmesi için kullandılar. Bölgedeki vergi ve maden gelirlerine zaman zaman el koydular. 1851'de Çadircı Mehmed, üzerine gönderilen Beşinci Ordu'yu yendi ve bu durum Kozanoğulları'nın

ününü daha da arttırdı. Kozanoğulları bu dönemde iç siyaset yanında dış ilişkiler açısından da problem teşkil ettiler. Ahmed Cevdet Paşa aile ile İngilizler arasındaki münasebeti açıkça ortaya koymaktadır. Kozan'daki Ermeni varlığı sebebiyle Batılı devletlerin buraya özel bir ilgi göstermeleri Osmanlı idaresini dikkatli hareket etmeye zorladı. Kozanoğulları başlangıçta Ermeni din adamları ve ileri gelenleriyle yakın münasebet kurdu. Fakat bilhassa Tanzimat'ın ilânından sonra Kozan'daki Ermeniler de Kozanoğulları'nın kanun dışı uygulamalarından şikâyetçi oldular.

Tanzimat'ın uygulanması aşamasında Kozanoğulları başlangıçta devlet tarafında yer alsalar da sonradan Osmanlı Devleti'ne karşı hareket ettiler. Özellikle asker temini konusunda devlete zorluk çıkardılar. Ayrıca Kozan asker olmak istemeyen ve firarî durumuna düşen aşiret mensuplarının sığınma yeri haline geldi. Merkezî yönetimin Kozanoğulları'na ve bölgedeki diğer âyanlara karşı harekete geçmesine yol açan olay ise Kırım harbidir. Kozanoğulları Kırım harbi sırasında devletin asker talebini geri çevirdi. Osmanlı idaresi, İngiliz büyükelçisinin asker temini için Kozanoğulları ile görüşebileceği teklifini ihtiyatla karşıladı ve Avrupa devletlerinin etkisini arttırmaması için bölgeden sağlanmasını istediği asker talebinden vazgeçti.

Çukurova'daki aşiretlerin isyanı ve kanun dışı uygulamalarının çoğalması üzerine Kozan, Maraş, Zeytin ve Cebelibereket (Gâvur dağı) aşiretlerinin itaat altına alınması için 1865'te Fırka-yı Islâhiyye ordusu teşkil edildi. Bu ordunun amacı âyanları merkezî idarenin kontrolü altına almak, aşiretleri yerleşik hayata sevk etmek, ekonomik iyileşme sağlamak ve bölgede bürokratik bir yönetim kurmaktır. Ordu Kozanoğulları üzerine yürüdü. Ailenin bir kısmı ile onlara bağlı olan reâyâ vergi ödemeyenler ve askerlikten kaçanlar için genel af çıkarılınca doğrudan devlet tarafına geçti. Bir kısmı ise itaat etmek zorunda kaldı. Kozanoğlu Ahmed Bey öncülüğünde direniş gösterenler de orduya teslim oldu. Sonraki dönemde ailenin Kozan'dan çıkarılmasına yönelik çalışmalar yapıldı. Aileye ait soy kütüğü çıkarılarak tamamına yakını hakkında işlem yapıldı. Bazılarına resmî görevler verildi, maaş bağlanarak Kütahya, Konya ve Sivas'a gönderildi. Askerlikten muaf tutulanlar oldu. Aileye ait malların sayımında bu âyan ailesinin epey miktarda gayri menkule sahip olduğu anlaşıldı. Konak, bağ, tarla, değirmen ve diğer gayri menkulleri kamulaştırıldı. Kozan'a yakın

olan yerlerde zorunlu ikamete tâbi olanların yeniden isyana teşebbüs etmelerini önlemek için Kozanoğulları'ndan on altı hâne İstanbul'a gönderildi. Daha sonra bir kısmı Rumeli'de muhtelif sancaklara, bazıları ise Trablusgarp'a sürgün edildi. 1878'de aile mensupları son defa ayaklandıysa da bu girişim başarılı olmadı. Kozanoğulları'nın güçlü olduğu dönemde etki alanlarını Kozan ile birlikte Maraş ve zaman zaman Kayseri'ye kadar uzattıkları görülmektedir. Aile içi anlaşmazlıklar bu etki alanını küçülttüğü gibi bölünmelere de yol açtı. Aşiret hayatının çeşitliliği ve zenginliği özellikle edebî eserlere konu oldu. Dadaloğlu gibi meşhur halk ozanları onlar hakkında edebî eserler meydana getirdi.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, İ.MVL, nr. 532/23861; Menemencioğlu Ahmed Bey, *Menemencioğulları Tarihi* (haz. Yılmaz Kurt), Ankara 1997, s. 119; Ch. Texier, *Küçük Asya: Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi* (trc. Ali Suat, nşr. Kâzım Yaşar Koprıman – Musa Yıldız), Ankara 2002, III, 138; Cevdet, *Tezâkir*, III, 107 vd.; a.mlf., *Ma'rûzât (TTEM, XV/10 [1925] içinde)*, s. 271 vd.; Ahmed Refik [Altınay], *Anadolu'da Türk Aşiretleri*, İstanbul 1930, s. 89, 162-164; Özcan Mert, *XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları*, Ankara 1980, s. 26-27; A. Münir Kozanoğlu, *Kozanoğulları*, İstanbul 1983; Mustafa Onar, "Kozanoğulları", *Adana Köprübaşı*, İstanbul 2000, s. 367 vd.; Ali Sinan Bilgili, *Osmanlı Döneminde Tarsus Sancağı ve Tarsus Türkmenleri*, Ankara 2001, s. 2 vd.; Akif Bilge Çelik, *Fırka-i İslahiye* (yüksek lisans tezi, 2008), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 44-45, 58, 95 vd.; Derya İdikurt, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Ayanlık Örneği: Kozanoğulları ve Fırka-i İslahiye'nin Kuruluşu* (yüksek lisans tezi, 2011), Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 46 vd.; Faruk Sümer, "Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar", *TAD*, I/1 (1963), s. 84; Yusuf Halaçoğlu, "Fırka-i İslahiye ve Yapmış Olduğu İskân", *TD*, sy. 27 (1973), s. 12 vd.; A. G. Gould, "Lord or Bandits? The Derebeys of Cilicia", *IJMES*, VII/4 (1976), s. 491 vd.; a.mlf., "Közân", *EP* (İng.), V, 283-284; Yücel Özkaya, "Anadolu'daki Büyük Hanedanlıklar", *TTK Belleten*, LVI/217 (1992), s. 842-843; M. Fatih Sansar, "Tanzimat Döneminde Çukurova Hanedan Ailelerinin Tasfiyesi", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, III/1, Manisa 2005, s. 84; Nuri Yavuz, "Fırka-i İslahiye Ordusunun Özellikleri ve Faaliyetleri", *Gazi Akademik Bakış*, V/10, Ankara 2012, s. 114-115, 119; "Közân-oghulları", *EP* (İng.), V, 284.

METİN ZİYA KÖSE

KÖPRÜLÜ

Makedonya'da tarihi bir şehir.

Köprülü (Makedonca Veles, 1950-1991 yılları arasında Titov Veles), Makedonya Cumhuriyeti'nde Vardar nehrinin vadisinde kurulmuştur. Milâttan önce 168 yılında

Roma İmparatorluğu'ndaki Bylazora antik kenti bu şehrin temelini oluşturur. III. yüzyılda tarihçi Ammianus Marcellinus, Paeonia topraklarında Bylazora adıyla anılan bir şehirden bahseder. Bylazora adının sonundaki "ora", modern Arnavutça'da görüldüğü gibi eski İlirya dilinde (ure) "köprü" anlamına gelir. İsmi sonundaki bu kelime Antik dönemden itibaren Vardar nehri üzerinde bir köprünün bulunduğu gösterir. Şehrin bugünkü adı İlirya isminden gelir ve Köprülü şeklindeki Türkçe adlandırma bu kadim ismin tercümesidir.

Eski Ortaçağ şehri Veles, bugün şehrin bulunduğu yerden 2 km. güneyde, Topolka'nın Vardar nehrine döküldüğü noktaya yakın bir yerdedir. Bölgede yol ve nehir yatağından 100 m. yükseklikte, 70 m. eninde ve hemen hemen 400 m. uzunluğunda düzensiz şeritler oluşturan Ortaçağ dönemine ait kale kalıntıları yer alır. Bu etkileyici kalenin eteğinde 3,5 hektarlık bir yerleşim yeri vardır. Şehirle beraber kale 1000-1200 civarında nüfusa sahip olmalıdır. Kalenin bazı kısımlarının tarihi V ve VI. yüzyıllara kadar uzanır. Daha sonra dört yüzyıllık bir belge ve arkeolojik bulgu eksikliği söz konusudur. Bu da Slav kabilelerinin Makedonya'ya yerleştiği ve antik İlirya (Peoni) halkını asimile ettiği döneme denk gelir. Kalenin eteğindeki eski yerleşim bölgesi günümüzde Stari Veles ya da Donji Grad şeklinde adlandırılır.

Ortaçağ'da Veles ilk defa, İmparator II. Vasileios'un 1018 tarihli fermanında Bitola (Manastır) Piskoposluğu'nun bir parçası olarak Veleson şeklinde geçer. XIII. yüzyılın ilk yıllarında Bizans Velesi, II. Bulgar İmparatorluğu'na bağlandı. 1246'da Bizans İmparatoru Ioannes Vatatzes, Skopje (Üsküp), Veles ve Prosek'i Bulgarlar'dan geri aldı. Epir Despotu II. Michael da Vardar'ın

batısındaki toprakları ele geçirdi. Stefan Dečanski'nin hayatını konu alan bir eserde, 1330 yılındaki Velbuzd Savaşı'nın ardından Kral Stefan'ın Sırp askerlerinin "meşhur şehir" Veles'i Bizanslar'dan alarak Sırp Devleti'ne kattıkları belirtilir. Bu tarihten sonra Veles Kalesi, Sırp-Bizans sınırlarının güneye doğru kayması sonucu stratejik önemini kaybetti. Çar Duşan'ın yönetimi altında Veles 1342'nin yazında, Bizans İmparatoru Kantakuzenos'u 2000 kişilik ordusuyla Veles'te ağırlayan ve Priştine'deki Çar Duşan'a kadar ona eşlik eden Voyvoda Oliver'in idaresindeydi. Oliver'in ölümünün ardından Dejanović tarafından yönetildi. Osmanlı kaynaklarına göre Osmanlılar'ın fetih tarihi ise genellikle 1385-1386 olarak verilir. 1371'den beri Osmanlı vasalı olan Makedonya'nın bu bölgesinin yöneticileri Dejanović hanedanının, 1395'te Konstantin Dejanović'in Rovine Savaşı'nda Yıldırım Bayezid'in saflarında savaşırken ölmesi üzerine bölge savaşız Osmanlılar'ın eline geçmiş olmalıdır (1395). Veles / Köprülü'de XIV. yüzyıla ait üç mâbed günümüze ulaşmıştır: Aziz Demetrius Manastırı, Aziz Nedelya Kilisesi ve XIV. yüzyıla ait orijinal fresk dekorasyon parçalarını hâlâ taşıyan Aziz Nikola Kilisesi.

Osmanlı yönetiminin ilk elli yılında Köprülü küçük bir şehir halinde kaldı. 1445 yılına ait Osmanlı kayıtlarında Köprülü'nün dokuz müslüman hânesiyle 181 hristiyan hânesini barındırdığı tesbit edilmiştir (BA, MAD, nr. 525, s. 42). 859 (1455) yılına ait *Tahrir Defteri*'nde ise şehrin on iki müslüman hânesi ve toplamda 190 hâneyle barındıran üç hristiyan mahallesiyle (toplam 1000 kişi) nisbî bir gelişme gösterdiği görülür (BA, TD, nr. 5). Müslümanların neredeyse tamamı zanaat sahibidir (dört nalbant, iki ayakkabıcı, bir boyacı, imam ve müezzin).

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Köprülü'yü gösteren bir fotoğraf